

ЎЗБЕКИСТОН СОЦИОМАДАНИЙ МАКОНИДА ТИЛ ВА РЕАЛЛИК КОНСТРУКЦИЯСИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

Камалова Шахло Нугмановна,

Сарбон университети

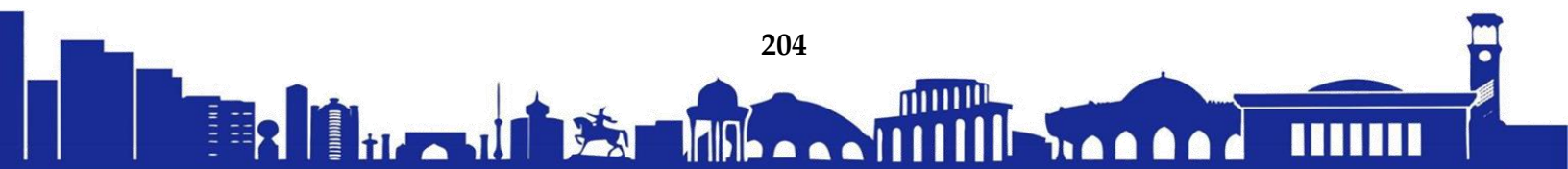
shahlo9590469@gmail.com

Аннотация: Мазкур мақолада Ўзбекистон социомаданий маконида тил ва реаллик ўртасидаги ўзаро муносабатлар, уларнинг конструктив хусусиятлари ҳамда ижтимоий онг шаклланишидаги ўрни таҳлил қилинади. Тил реалликни акс эттирувчи восита сифатида эмас, балки уни конструкция қилувчи, маъно яратувчи ва маданий моделларни шакллантирувчи тизим сифатида қаралади. Ўзбекистон шароитида миллий анъаналар, тарихий хотира, диний дискурс ва глобаллашув жараёнларининг тил орқали реалликни шакллантиришига таъсири кўриб чиқилади. Тадқиқот натижалари тилнинг социомаданий динамикаси ва унинг идентификация жараёнларидаги ролини очиб беради.

Калим сўзлар: тил, реаллик, дискурс, социомаданий макон, идентификация, маданий код, концепт, глобаллашув.

Аннотация: В статье анализируются особенности конструирования языка и реальности в социокультурном пространстве Узбекистана. Язык рассматривается не только как средство отражения действительности, но и как инструмент её формирования и интерпретации. Исследуются механизмы дискурсивного производства смысла, влияние традиции, исторической памяти, религиозного и общественно-политического дискурса на формирование языковой картины мира. Особое внимание уделяется процессам глобализации и трансформации идентичности.

Ключевые слова: язык, реальность, дискурс, социокультурное пространство, идентичность, культурный код, концепт, глобализация.

Abstract: *This article examines the peculiarities of language and reality construction in the sociocultural space of Uzbekistan. Language is viewed not only as a means of reflecting reality but also as a tool for constructing and interpreting it. The study explores discursive mechanisms of meaning production and the influence of tradition, historical memory, religious and socio-political discourse on shaping the linguistic worldview. Special attention is given to globalization processes and identity transformation.*

Keywords: *language, reality, discourse, sociocultural space, identity, cultural code, concept, globalization.*

Кириш

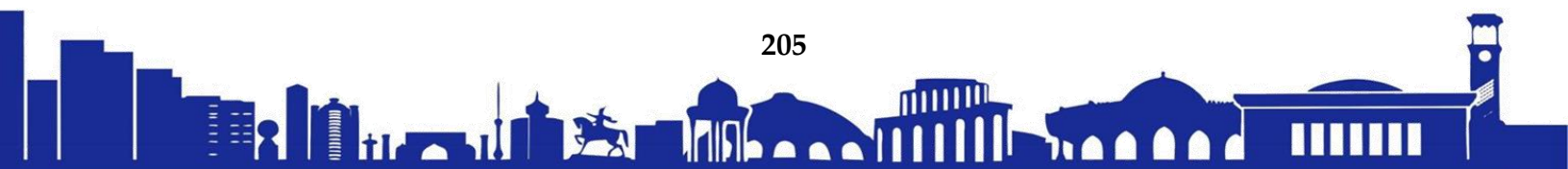
Замонавий лингвистикада тил ва реаллик муносабати марказий назарий муаммолардан бири ҳисобланади. Тил нафақат объектив борлиқни акс эттиради, балки уни маъновий жиҳатдан шакллантиради, таснифлайди ва интерпретация қилади. Шу маънода тил реалликни конструкция қилувчи восита сифатида намоён бўлади.

Ўзбекистон социомаданий макони кўп қатламли, тарихий жиҳатдан шаклланган ва замонавий глобал жараёнлар таъсирида трансформацияга учраётган тизимдир. Миллий анъаналар, диний қадриятлар, мустақиллик даврида шаклланган давлатчилик дискурси ва глобал ахборот майдони тил орқали реалликни идрок этишга таъсир кўрсатади.

Тадқиқотнинг мақсади — Ўзбекистон социомаданий маконида тил ва реаллик конструкциясининг лингвомаданий хусусиятларини таҳлил қилиш.

Тадқиқот вазифалари:

- тил ва реаллик муносабатига доир назарий ёндашувларни кўриб чиқиш;
- социомаданий омилларнинг тил орқали реалликни шакллантиришга таъсирини аниқлаш;
- миллий концептлар ва маданий кодларни таҳлил қилиш;
- глобаллашув шароитида дискурсив ўзгаришларни баҳолаш.

Назарий асослар

Тил ва реаллик муносабати когнитив лингвистика, социолингвистика ва дискурс таҳлили доирасида кенг ўрганилган. Лингвистик детерминизм ва нисбийлик назариясига кўра, тил инсоннинг борлиқни қабул қилиш ва тафаккур жараёнига таъсир кўрсатади. Конструктивистик ёндашув эса реаллик ижтимоий ва дискурсив амалиёт орқали яратилишини таъкидлайди.

Социомаданий макон тушунчаси муайян жамиятдаги қадриятлар, меъёрлар, рамзлар ва коммуникатив амалиётлар мажмуини англатади. Тил ушбу маконда маъно яратувчи асосий механизм сифатида фаолият юритади.

Замонавий гуманитар фанларда тил фақат ахборот узатиш воситаси сифатида эмас, балки ижтимоий реалликни шакллантирувчи механизм сифатида қаралмоқда. Ижтимоий конструктивизм назарияси ва дискурс таҳлили йўналиши тилнинг жамиятдаги ўрнини янги нуқтаи назардан талқин қилиш имконини берди.

Ижтимоий реалликнинг маъноий конструкцияси ҳақида Peter L. Berger ва Thomas Luckmann фикр билдириб, воқелик инсонлар ўртасидаги маънолар тизими орқали шаклланишини таъкидлайди. Дискурс ва ҳокимият муносабатларини таҳлил қилган Michel Foucault эса тилни ижтимоий билимни шакллантирувчи инструмент сифатида баҳолайди.

Ўзбекистон социомаданий муҳитида тил миллий қадриятлар, диний анъаналар ва глобаллашув жараёнлари таъсирида реалликни концептуаллаштиришда фаол иштирок этади. Шу жиҳатдан мазкур мавзунунг долзарблиги ортиб бормоқда.

Ўзбекистон социомаданий маконида тилнинг конструктив функцияси

1. Миллий анъана ва концептуал тизим

Ўзбек тилидаги “ватан”, “маҳалла”, “одоб”, “ҳурмат”, “барақа” каби концептлар миллий маданий коднинг муҳим элементлари ҳисобланади. Ушбу

тушунчалар нафақат лексик бирлик, балки муайян ижтимоий реалликни шакллантирувчи семиотик моделдир.

1.1. “Ватан” концепти

“Ватан” тушунчаси географик макондан кенг маънога эга бўлиб, у:

- тарихий мерос,
- муқаддаслик,
- фуқаролик бурчи,
- жамоавий хотира

каби маъноларни қамраб олади. “Ватан ҳимояси”, “Ватанга садоқат” каби бирикмалар орқали тил фуқаролик идентификациясини шакллантиради.

1.2. “Маҳалла” концепти

“Маҳалла” Ўзбекистон жамиятида ижтимоий институт сифатида мустаҳкам ўрин эгаллайди. У ижтимоий назорат, ўзаро ёрдам ва жамоавийликни ифода этади.

“Маҳалла йиғини”, “маҳалла фаоли” каби атамалар институционал муносабатларни номлайди. Шу орқали тил муайян ижтимоий муносабатлар моделини конструкция қилади.

1.3. Ахлоқий концептлар

“Одоб”, “хурмат” каби категориялар ижтимоий иерархия ва ахлоқий меъёрларни белгилайди. “Каттага хурмат, кичикка иззат” формуласи орқали жамиятдаги муносабатлар кодекси тил воситасида мустаҳкамланади.

2. Тарихий хотира ва дискурс

Тарихий воқеликлар тилда муайян нарративлар орқали сақланади. Мустақиллик, миллий тикланиш, маънавият каби тушунчалар ижтимоий онгда

реалликнинг рамзий моделини шакллантиради. Расмий дискурс ва оммавий ахборот воситалари ушбу моделни мустаҳкамлайди.

Тил тарихий воқеликни муайян нарратив орқали сақлайди ва қайта талқин қилади. “Мустақиллик”, “миллий тикланиш”, “янги Ўзбекистон” каби тушунчалар ижтимоий онгда рамзий моделни яратади.

Ислом Каримов даврида “маънавият” концепти марказий дискурсив элемент бўлган. Хозирги даврда эса “ислоҳот”, “очиқлик”, “тараққиёт” каби тушунчалар фаоллашди.

Бу ҳолат тил орқали ижтимоий реаллик моделининг трансформациясини намоён қилади. Расмий нутқлар, дарсликлар ва оммавий ахборот воситалари орқали мазкур нарративлар институционаллаштирилади.

3. Диний дискурс

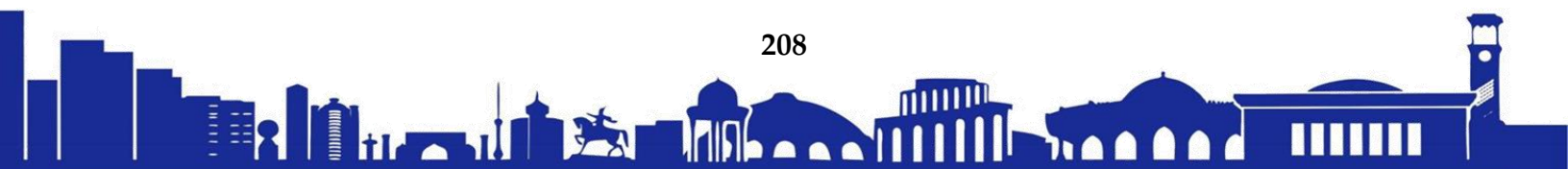
Ўзбекистон жамиятида диний дискурс ҳам тил ва реаллик муносабатига таъсир кўрсатади. Диний лексика, ахлоқий категориялар ва рамзлар ижтимоий меъёрларни белгилашда иштирок этади. Бу ҳолат реалликнинг маънавий-ахлоқий интерпретациясини шакллантиради.

Ўзбекистон жамиятида диний лексика кундалик нутқ таркибига кирган. “Ҳалол”, “савоб”, “гуноҳ”, “тақво” каби тушунчалар ахлоқий баҳолаш тизимини шакллантиради.

“Ҳалол меҳнат” ибораси иқтисодий фаолиятни маънавий мезон билан боғлайди. Бу ерда тил иқтисодий муносабатларни маънавий интерпретация қилади.

Диний дискурс хулқ-атвор моделларини белгилашда норматив функцияни бажаради ва жамиятнинг маънавий архитектурасини мустаҳкамлайди.

4. Глобаллашув ва лингвистик трансформация

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 - 5.073 Volume-4, Issue-2

Глобаллашув натижасида тилга янги лексик қатлам кириб келмоқда: “онлайн таълим”, “стартап”, “блогер”, “IT парк”, “фрилансер” каби тушунчалар янги ижтимоий амалиётларни номлайди.

Бу тушунчалар:

- янги иқтисодий моделларни,
- рақамли маданиятни,
- янги касбий идентификацияни

шакллантиришда иштирок этади.

Кўп тиллилик шароитида ўзбек, рус ва инглиз тиллари ўртасида код-алмаштириш ҳолатлари кузатилади. Бу жараён гибрид идентификацияни юзага келтиради.

5.Дискурс ва идентификация

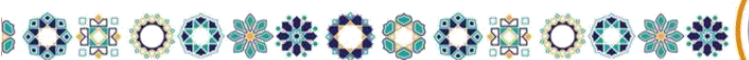
Ўзбекистонда давлат тили мақоми миллий ўзликни мустақкамлашга хизмат қилади.

Олий мажлис томонидан қабул қилинган “Давлат тили тўғрисида”ги Қонун тил сиёсатининг ҳуқуқий асосини белгилайди. Тил орқали жамоавий “биз” образи яратилади, миллий чегаралар концептуаллаштирилади ва умумий келажак модели шакллантирилади.

Тил орқали шахсий ва миллий идентификация шаклланади. Давлат тили мақоми, тил сиёсати ва таълим тизими реалликни институционал даражада конструкция қилади. Миллий ўзликни англаш жараёнида тил асосий белгилардан бири сифатида намоён бўлади.

Шу билан бирга, кўп тиллилик шароитида идентификация кўп қатламли характер касб этади. Бу эса реалликнинг турли дискурсив моделлари ўртасидаги ўзаро таъсирни кучайтиради.

Муҳокама

Таҳлил натижалари Ўзбекистон социомаданий маконида тилнинг фақат коммуникация воситаси эмас, балки ижтимоий воқеликни ташкил этувчи ва тартибга солувчи марказий механизм эканини кўрсатади. Тил орқали жамият ўз тажрибасини англайди, уни тизимлаштиради ва авлоддан-авлодга узатади. Шу маънода тил ижтимоий хотира ва маъно ишлаб чиқариш институти сифатида намоён бўлади.

1. Ижтимоий тажрибани тизимлаштириш механизми

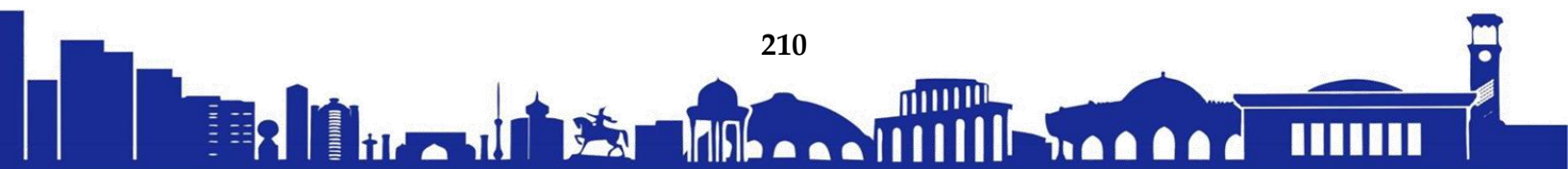
Ўзбекистон шароитида тил ижтимоий муносабатларнинг норматив моделларини ифодалайди ва мустаҳкамлайди. Масалан, “хурмат”, “одоб”, “каттакичик”, “маҳалла”, “ватанпарварлик” каби тушунчалар фақат лексик бирлик сифатида эмас, балки ижтимоий роллар ва хулқ-атвор стандартларини белгиловчи концептуал структура сифатида фаолият юритади.

Бу ҳолат тилнинг когнитив функцияси билан боғлиқ: у воқеликни таснифлайди, ижтимоий ҳодисаларни маъно майдонига жойлаштиради ва улар ўртасида иерархик муносабат ўрнатади. Натижада жамият аъзолари муайян тажрибани умумий рамзий код орқали идрок этади.

2. Маданий хотира ва идентификация

Тил маданий хотирани сақлашнинг асосий воситасидир. Тарихий воқеалар, миллий қаҳрамонлар, маънавий қадриятлар тил орқали концептуаллаштирилади ва жамоавий онгда мустаҳкамланади.

Ўзбекистонда мустақиллик, миллий тикланиш, маънавият, ислоҳот каби концептлар расмий ва оммавий дискурс орқали такрорланиб, жамоавий идентификациянинг рамзий устунига айланади. Бу жараёнда тил тарихий тажрибани қайта талқин қилади ва уни замонавий ижтимоий мақсадлар билан уйғунлаштиради.

3. Қадриятлар иерархиясини шакллантириши

Тил қадриятларнинг семантик тартибини белгилайди. Масалан, ижтимоий дискурсда “тараққиёт”, “барқарорлик”, “инновация” каби тушунчаларнинг фаол қўлланилиши модернизацион қадриятларнинг устуворлигини кўрсатади. Шу билан бирга, “анъана”, “оила”, “маънавият” концептлари ижтимоий барқарорлик ва миллийлик ғоясини мустаҳкамлайди.

Шундай қилиб, тил орқали қадриятлар ўртасида муайян иерархия шаклланади: айрим тушунчалар марказий, айримлари эса периферик мақом касб этади. Бу эса жамиятнинг стратегик йўналишларини белгилашга хизмат қилади.

4. Янги ижтимоий амалиётларни легитимлаштириши

Глобаллашув ва рақамлаштириш жараёнлари натижасида пайдо бўлаётган янги ижтимоий амалиётлар тил орқали маънолантирилади ва легитимлаштирилади. “Онлайн таълим”, “рақамли иқтисодиёт”, “стартап”, “очиқлик сиёсати” каби бирикмалар жамиятда янги реаллик моделини яратади.

Тил ушбу амалиётларни одатий ва қабул қилинган ҳолат сифатида тақдим этиш орқали уларнинг институционаллашувига хизмат қилади. Демак, тил нафақат воқеликни тасвирлайди, балки унинг қонуний ва маъқул шаклини белгилайди.

5. Реалликни қайта яратиши жараёни

Муҳим жиҳат шундаки, реаллик тил орқали фақат рамзий ифодаланмайди, балки қайта конструкция қилинади. Дискурсив амалиётлар муайян ҳодисаларни “муаммо”, “ютук”, “ислохот” ёки “тахдид” сифатида белгилаб, уларга нисбатан ижтимоий муносабатни шакллантиради.

Шу нуқтаи назардан тил ижтимоий динамиканинг фаол иштирокчиси ҳисобланади. У жамиятдаги ўзгаришларнинг семантик чегараларини белгилайди, янгиликларни маънолаштиради ва жамоавий тафаккурнинг йўналишини шакллантиради.

Хулоса

Мазкур тадқиқот Ўзбекистон социомаданий маконида тил ва реаллик ўртасидаги ўзаро муносабатни комплекс таҳлил қилиш имконини берди. Олинган натижалар шуни кўрсатадики, тил фақат воқеликни акс эттирувчи пассив восита эмас, балки ижтимоий маъно ишлаб чиқарувчи ва реалликни конструкция қилувчи фаол механизм ҳисобланади.

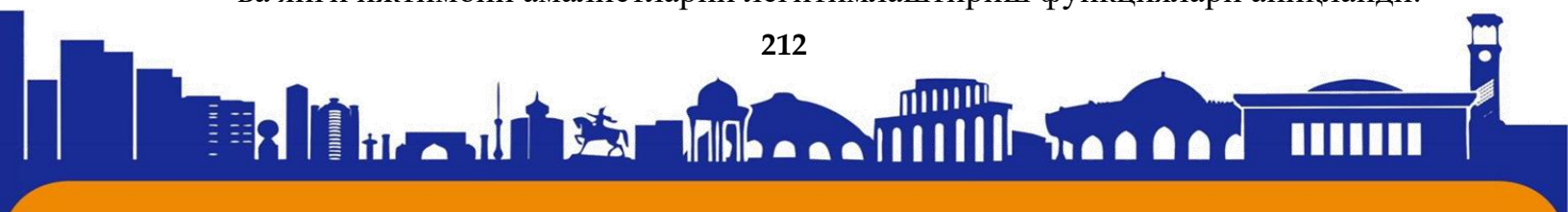
Таҳлил жараёнида аниқландики, тил:

1. Ижтимоий тажрибани тизимлаштириш орқали жамоавий тафаккурни шакллантиради;
2. Маданий хотирани сақлаш ва узатиш орқали миллий идентификацияни мустаҳкамлайди;
3. Қадриятлар иерархиясини белгилаш орқали жамият ривожланишининг семантик йўналишини аниқлайди;
4. Янги ижтимоий амалиётларни номлаш ва маънолаштириш орқали уларни легитимлаштиради;
5. Дискурсив амалиётлар орқали реалликни қайта яратиш жараёнида иштирок этади.

Ўзбекистон шароитида миллий анъаналар, тарихий хотира, модернизацион ислохотлар ва глобаллашув жараёнлари тил орқали ягона маъно майдонида уйғунлашади. Бу эса социомаданий маконнинг динамик ва кўп қатламли хусусиятини белгилайди.

Илмий янгилик

1. Ўзбекистон контекстида тил ва коллектив онгнинг рақамли дискурс орқали ўзаро таъсири илмий жиҳатдан эмпирик равишда таҳлил қилинди.
2. Контент-анализ усули орқали телеграм-каналлардаги ижтимоий представленияларнинг репрезентацияси тизимли ўрганилди.
3. Тилнинг маданий хотирани сақлаш, қадриятлар иерархиясини шакллантириш ва янги ижтимоий амалиётларни легитимлаштириш функциялари аниқланди.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 - 5.073 Volume-4, Issue-2

4. Шу орқали тилнинг ижтимоий динамикадаги фаол ва конструктив роли илмий жиҳатдан тасдиқланди.

Амалий аҳамият

1. Тадқиқот натижалари рақамли медиа, онлайн-коммуникация ва тил сиёсати соҳаларида қўлланилиши мумкин.
2. Илмий хулосалар ижтимоий нарративлар ва модернизацион ислохотларни тарғибот қилишда асос сифатида хизмат қилади.
3. Контент мониторинги ва аудитория таҳлили учун методологик қўлланма вазифасини ўтайди.
4. Мактаб ва олий таълимда, социолингвистика ва дискурс таҳлили курслари учун назарий ва амалий материал сифатида қўлланилиши мумкин.

Шу нуқтаи назардан, тил Ўзбекистон социомаданий маконида нафақат ижтимоий воқеликни акс эттирувчи, балки уни қайта яратиш ва жамиятнинг маънавий-идеологик йўналишларини шакллантирувчи фаол механизм сифатида намоён бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати;

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1999.
2. Барт Р. Мифологии. – М.: Академический проект, 2000.
3. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. – М.: Русские словари, 1996.
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград, 2002.
5. Кубрякова Е.С. Язык и знание. – М.: Языки славянской культуры, 2004.
6. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М., 1993.
7. Фуко М. Археология знания. – СПб., 2004.
8. Шарифов Ш. Ўзбек тили социолингвистикаси. – Тошкент, 2010.
9. Гафурова, С., & Султонова, С. Х. (2025). Русский язык–мост, соединяющий народы: научный и социокультурный анализ. In *INTERNATIONAL CONFERENCE ON MODERN DEVELOPMENT OF PEDAGOGY AND LINGUISTICS* (Vol. 2, No. 3, pp. 96-105).

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 - 5.073 Volume-4, Issue-2

10. Султонова, С. Х. (2023). Обучение научным терминам на занятиях по русскому языку как иностранному. *Finland international scientific journal of education, social science & humanities*, 11, 777-784.
11. Садокат, Г., и Султонова, С.Х. Языковая ситуация в Узбекистане и ее влияние на процесс освоения русского произношения.
12. Султонова, С. Х. (2023). Особенности коммуникативного подхода в работе с текстом на уроках русского языка как иностранного в узбекских группах. *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*, 4(10), 1-12.
13. Султонова, С. Х. ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ. *Редакционный совет*, 328.

